

VLASTIVĚDNÉ LISTY

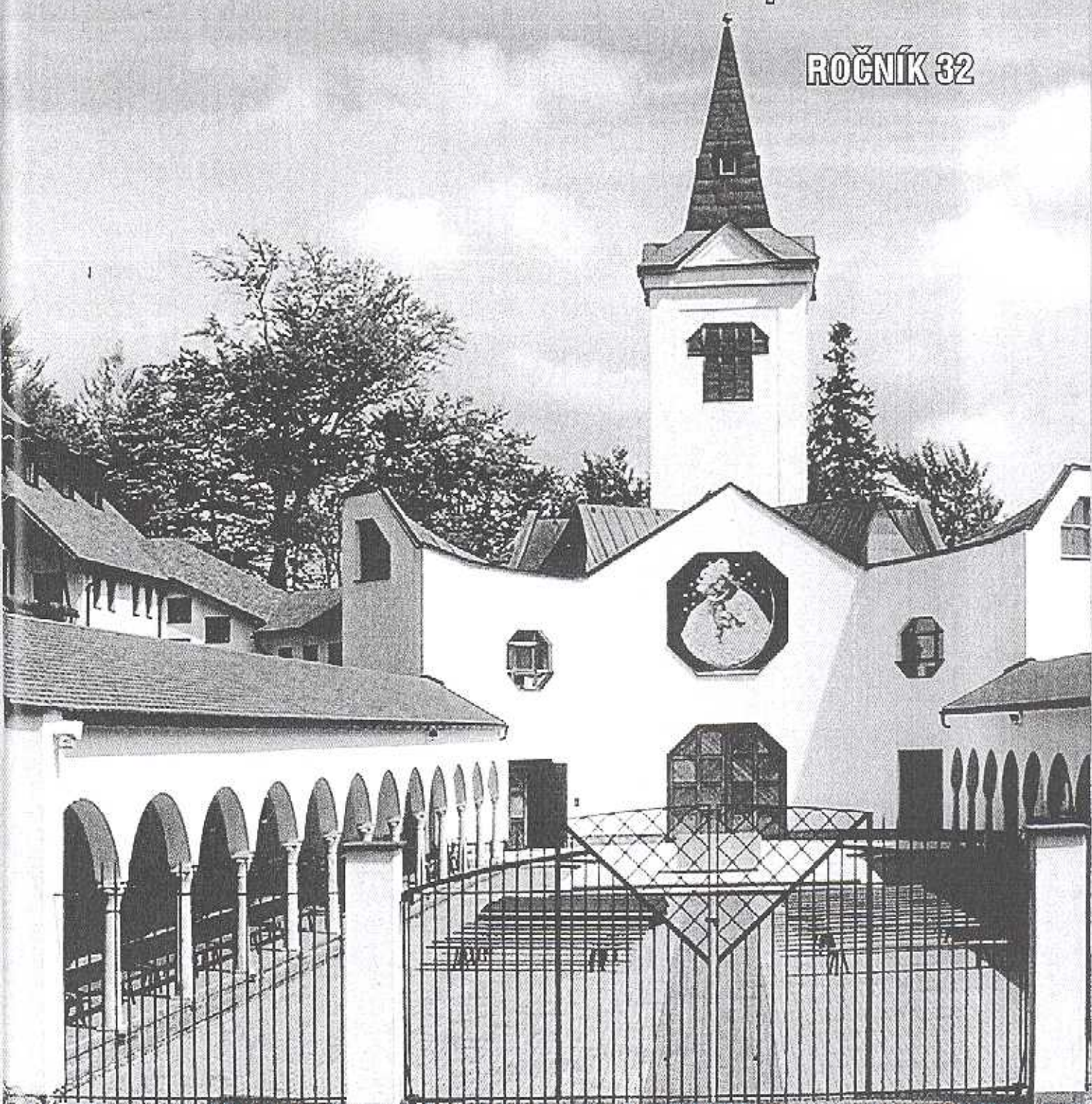
USTŘEDNÍ KNIHOVNA FFI
SLEZSKÉ UNIVERZITY
Masarykova 37
716 01 OPAVA

UM

DĚJINY
UMĚNÍ
PŘÍRODA
DNEŠEK

2/2006

ROČNÍK 32

VLASTIVĚDNÉ LISTY

SLEZSKA A SEVERNÍ MORAVY

2 2006

Časopis pro dějiny, umění, přírodu a dnešek. Vydává Matice slezská v Opavě. Odpovědný redaktor Vlastimil Kočvara, výkonná redaktorka Marta Medková, jazyková úprava Magda Hrstková, grafická úprava Nord Service, s.r.o.

Redakční rada: Jaroslav Burda, Libuše Fiedlerová, Zdeněk Gába, Tomáš Grim, Květoslav Growka, Karel Chobot, Zdeněk Jirásek, Karel Jiřík, Jiřina Kábrtová, Jaromíra Knapíková, Zdeněk Majkus, Jiří Pecháček, Magda Plačková, Jiří Urbanec, Milan Velička.

Registrováno pod č. RM - 36, SmKNV v Ostravě, č.j. kult. 456/18 A - 1521/74 kult./Lo. Vyšlo v září 2006.

ISSN 1213-3140

Redakce a administrace: Matice slezská, Matiční 2a, 746 01 Opava, telefon 553 716 365. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá Matice slezská v Opavě.

Redakce Vlastivědných listů děkuje autorům, kteří se vzdali honoráře ve prospěch časopisu: Lumíru Dokoupilovi, Martě Medkové, Davidu Pindurovi, Jiřímu Šilovi.

Obsah

Petr Kozák: Přilíš zlé krve... Pád opavského zemského komorníka Jindřicha Hukovského z Ochab	str. 1
Jan Al Saheb: Dva případy odhalení cizoložství v měšťanském prostředí na sklonku 16. století	4
Vladislav Bakončík: Poutní místo Panna Maria Pomocná u Zlatých Hor	7
David Pindur: Lidové modlitby za nalezení pokladů z Jablunkova	12
Bohumila Tinzová: Tiskárny a nakladatelství v Jeseníku	14
Marta Medková: Z historie Četnické stanice v Mladecku	17
Věra Křenovská: Z historie výstavby Tyršova sokolského stadionu v Opavě (1923 - 1926)	21
Jiří Šil: Nekonvenční jazykovědec Julius Enders aneb „Důkazy z mlčení nic neplatí“	26
Lumír Dokoupil: Hlučinské reálné gymnázium v meziválečném období a jeho významné osobnosti	29
Pavel Šopák: Architektonicko - urbanistická řešení městského parku v Moravské Ostravě na počátku 20. století	32
Jaromíra Dreslerová: Mohutné stromy na Severovýchodní Moravě a ve Slezsku	35
Jiří Pecháček: Čáp bílý a čáp černý	40
JUBILEA, VZPOMÍNKY	41
ZPRÁVY, INFORMACE	43
POHLEDNICE Z NAŠEHO KRAJE	
Jiří Pecháček: Chata Barborka a Vysoká Hole	48

Nekonvenční jazykovědec Julius Enders aneb „Důkazy z mlčení nic neplatí“

Jiří Šn

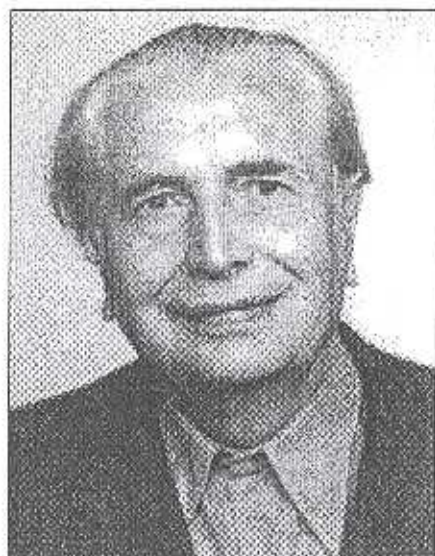
Dne 18. ledna 2005 zemřel v Malé Morávce na Bruntálsku ve věku nedožitých 85 let v ústraní a osamělosti Julius Enders, původně klasický filolog. Byl sice nucen vzdát se kariéry badatele nad starořečtinou a latinou, ale s počínající „padesátkou“ obrátil svůj zájem ke staré češtině a začal sbírat poznatky o jejím vývoji. Podnětem mu byly ve své době velmi populární fejetony spisovatele Miroslava Ivanova o tzv. Rukopisech královédvorském a zelenohorském, které byly uveřejňovány od roku 1967 v Literárních novinách. Enders se na začátku sedmdesátých let ujal řadou drobnějších prací obhajoby celého souboru písemných památek zahrnovaných pod známou zkratku RKZ. Postupně zúročil a usoustavnil jazykové argumenty rukopisné obrany od dob Františka Palackého a Pavla Josefa Šafaříka až po svou současnost a vtělil je do své koncepce RKZ jako starobylých, tedy středověkých památek českého jazyka. Toto pojetí shrnul ve svých dvou rozsáhlých dílech - jazykovědném a estetickém rozboru Rukopisu zelenohorského a královédvorského a památek s nimi spojovaných. Stal se tak prvním jazykovědcem po dlouhých desetiletích, který oponoval názoru Jana Gebauera a jeho následovníků o padělení Rukopisů.

Nejprve se ale vraťme k Endersovu původu a životním osudům, které samozřejmě určovaly do velké míry způsob jeho vědeckého uplatnění. Julius Enders se narodil 13. dubna 1920 ve středočeské Čáslavi v rodině právníka. Studium řečtiny a latiny na Univerzitě Karlově byl nucen přerušit v listopadu 1939 kvůli uzavření českých vysokých škol německými okupanty a vrátil se k němu až v roce 1945. Za války unikl tzv. totálnímu nasazení na práci do Německa díky tomu, že působil jako učitel němčiny. Vysokoškolské studium pak zakončil po 2. světové válce doktorátem filozofie. Doktorskou práci na téma „Boží vůle a individualismus v Aischylově tragedii“ odevzdal v roce 1948 ještě předtím, než bylo vysoké školství zcela přizpůsobeno podmínkám komunistické diktatury. I díky tomu byla práce přijata. V následujících letech se Enders věnoval překladům čtyř tragédií slavného starořeckého dramatika Aischyla, o jejichž vydání projevil zájem tehdejší akademie věd. V té době absolvoval povinnou vojenskou službu, přestoupil k římskokatolické církvi a oženil se s Marií Netopilovou. Jako kádrově nevhodná osoba několikrát změnil zaměstnání, než byl umístěn jako učitel na školách nižšího typu na Jesenicku. Se svými vysokoškolskými učiteli však zůstával stále v kontaktu, dokonce bylo zahájeno komisionální řízení k vydání jeho překladů. Člověk Endersova ražení se ale nemohl vyhnout konfliktu s komunistickým režimem. V listopadu 1951 byl zatčen a obviněn ze sabotáže ve školství. Enders totiž nepodával ve školní výuce české dějiny v duchu marxismu - leninismu, zejména v otázce husitství a pobělohorského vývoje se rozcházel s oficiálním výkladem. Státní bezpečnost na jeho stopu navedla údajně Endersova neopatrná korespondence s vlastními učiteli. Osobně mi vyprávěl těžko uvěřitelnou historku s tragikomickými rysy, která jeden

z jeho dopisů ulétl z otevřeného okna bytu jednoho z profesorů a byl zřejmě sebrán na ulici nediskrétním chodcem. Endersovi přišlo spoléhání se na listovní tajemství dráho. V politickém procesu, typickém pro počátek padesátých let, byl odsouzen k sedmiletému trestu vězení v různých

táborech nucené práce. Kromě toho proběhla konfiskace majetku a byl zbaven občanských práv. Po podmíněčném propuštění v dubnu 1956 musel Enders pracovat po několik let ve výrobě, než získal na začátku šedesátých let zaměstnání v administrativě bruntálského Oděvního družstva. Odtud v roce 1980 přešel do penze, kterou prožil až do konce života v Malé Morávce.

Svoji usilovnou práci nad Rukopisy započal ještě při zaměstnání ve svém volném čase a první odborný text dokončil v roce 1970. S rukopisnými obránci ho krátce předtím seznámil Jaroslav Šonka, v té době ještě obránce RKZ, působící jako člen tzv. Ivanovova týmu. Tato komise, jak je dostatečně známo z Ivanovových knih, zkoumala na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století Rukopisy v laboratořích Kriminalistického ústavu v Praze. Enders se dle vlastního podání s Šonkou seznámil kuriózním způsobem. Našel si všechna příjmení Šonka v pražském telefonním seznamu a hned na poprvé se dovolal tomu správnému. Navíc zjistil, že člověk, kterého hledá, se jezdí pravidelně rekreovat do jeho bydliště v Malé Morávce. Rukopisná obrana v té době představovala několik rozptýlených skupin a jednotlivců, kteří byli ve vzájemném korespondenčním styku. Oficiální orgán nepolitické obrany RKZ - Československá společnost rukopisná - byl totiž na začátku r. 1952 podle spolkového zákona z předchozího roku rozpuštěn a spolek byl obnoven až v roce 1993. Na konci šedesátých let projevil zájem o Endersovu odbornou literární činnost Vlastivědný kroužek ve Dvoře Králové nad Labem, který až do utlumení své činnosti v roce 1972 znovu nastolil problém Rukopisu královédvorského jako silné lokální téma. Již od poloviny šedesátých let si kroužek zval na přednášky i rukopisné obránce a zprostředkoval spolu s Šonkou první Endersovy kontakty s nimi.

Fotografie Julia Enderse (z knihy „Jazykovědný rozbor RKZ“, vydal Neklan v Praze 1993).

Obránci Rukopisů od počátku Endersovi pomáhali se shromažďováním dokumentů a literatury k jeho životnímu dílu, do kterého vkládali velké naděje. Enders sám tehdy, podle vlastního vyjádření, uvažoval takto: „*Dřívější obránci RKZ byli lidé ušlechtilí a pilní, našli při své amatérské činnosti ve staročeských spisech mnoho dokladů, jež byly v RKZ napadány jako 'nedoložené a nemožné', ale nebyli filology a nestudovali systematicky Gebauera spolu s jinými knihami téhož druhu. Ale já jsem školový filolog, i když v jiném oboru; pracuji stejnou metodou jako naši odpůrci a vnikl jsem již do jejich čarodějné kuchyně; a tak by v tom byl čert, kdybych nezískal nějakého mladého bohémistu, který by se ke mně připojil. Ale tuze jsem se mylil, i když mi bylo již padesát let. Člověk se musí stále učit poznávat lidi.*“

Jednou z prvních obsáhlých prací k tématu Rukopisů byla Endersova kritika článku Miroslava Komárka o jazyku Rukopisů, uveřejněného ve Sborníku Národního muzea v roce 1969. Tehdy jako součást řady literárněvědných publikací muzea vyšel dvoudílný počín nazvaný „RKZ - Dnešní stav poznání“. Třetí díl tohoto sborníku měly tvořit výsledky tehdy probíhajícího hmotného zkoumání Rukopisů v Kriminologickém ústavu a vedení pražského Národního muzea bylo nakloněno i publikování Endersovy reakce na Komárkův článek. O to se všemožně starali pražští členové bývalé Rukopisné společnosti. Vše ale změnila následná „normalizace“ poměrů v Československu a žádná z Endersových prací před pádem komunismu na konci roku 1989 už nevyšla. Přesto Enders přes obrovskou námahu způsobenou obtížným sháněním odborné literatury a nedostatkem času kvůli dojíždění do nepřítelů inspirujícího zaměstnání dokončil v letech 1970 - 1989 jedenáct odborných textů k „rukopisným“ tématům, které kolovaly ve formě strojopisů mezi několika zasvěcenými osobami. Odbornou polemiku nad svými stanovisky se Enders snažil rozvíjet alespoň v početné soukromé korespondenci.

Se změnou politického klimatu po listopadu 1989 vystaly rukopisné obraně nové možnosti, jak se projevat. Konečně nastala doba, kdy bylo možno „sepsat historický článek o RKZ bez předchozího požehnání tří ministrů“. Nejprve byla obnovena s velkými potížemi publikační činnost. Jelikož se nepodařilo prosadit vydání Endersových prací ve stávajících nakladatelstvích, založil v Praze v roce 1991 Jiří Urban vlastní, nazvané Neklan.

Enders humorně popisoval jednu z epizod obtížného shánění prostředků a podpory k vydání jeho textů ve vzpomínkách, sepsaných na podkladě svých dlouholetých korespondenčních styků: „*Počátkem roku 1991 se stal pokus s Hlávkovou nadací. (...) Celkem vstřícnou odpověď mi zaslal docent Jaroslav Nedvěd, člen prezidia nadace. Doporučil, abych se obrátil na 'vědeckou nezávislou instituci naši nebo zahraniční', která by mou práci případně doporučila. Jak by to bylo dopadlo, je po předchozích zkušenostech zřejmé. Nedovedu si představit Komárka nebo jakékoli naše 'vědecké kolegium', jak připojuje svůj podpis na žádost o finanční podporu rukopisné obrany. Co by asi říkal zakladatel nadace, který prý kdysi přislíbil 10 tisíc zlatých tomu, kdo dokáže pravost Rukopisů Královédvorského a Zelenohorského? To bychom dnes byli multimilionáři.*“

Prvním edičním počinem nakladatelství Neklan bylo roku 1991 Endersovo kritické vydání Rukopisů zelenohor-

ského a královédvorského. Především však byly vydány v roce 1993 dva obsáhlé Endersovy rozbory RKZ (jazykovědný a estetický), pojímající tyto texty jako produkty starobylé ústní poezie, která se musí nutně lišit od tehdejší církevní literatury. Jestliže byl spatřován v diametrální odlišnosti od ostatních dochovaných textů jeden z hlavních příznaků nepatřičnosti Rukopisů v kontextu středověkých českých psaných památek, Enders tuto odlišnost vysvětluje jako nutnou a určenou pravidly specifického stylu orální poezie. Enders také odmítl spojovat autorství Rukopisů s okruhem osob kolem obrozence Václava Hanky ve smyslu, jak ho formulovali a dokazovali na konci 19. století zejména jazykovědci Antonín Vašek a Jan Gebauer.

Jelikož byl od počátku rukopisného sporu ve hře boj o pojetí českého národního obrození a dalšího kulturně-politického směřování českého národa, odmítali rukopisní obránci zásadně a nikoliv nepodloženě, že bylo české národní vědomí až do doby vystoupení realistů v Athenaeu roku 1886 založeno na klamu o vlastní vyspělosti již od raných dějinných dob. Období vzestupu tzv.

politického realismu na konci 19. století korespondovalo s postupující specializací vědních oborů a mohutným nástupem národně české univerzitní vzdělanosti. Nová generace jazykovědců, historiků a estétů, působících tehdy v Praze na jediné české univerzitě, použila jako prostředek generačního vyhraňování právě kritiku Rukopisů. Spor, jak známo, rozdělil českou společnost a tehdy mýtus nekritizovatelnosti Rukopisů nahradil nový mýtus absolutní přesvědčivosti jejich podvržení. V takto polarizované společnosti nebylo prostoru pro jiné úvahy než: buď podvrhy omezeného okruhu preromantických obrozenců z druhého desetiletí 19. století, nebo pravé památky pocházející z různých časových období od pohanských dob po vrcholný středověk. Až od šedesátých let minulého století se objevily první pokusy zařadit původ a autorství RKZ mezi 14. a 19. století. Historická analýza Rukopisů královédvorského například vedla k názoru, že popis události odpovídá spíše líčení pramenů na přelomu 17. a 18. století než informacím středověkých písemností a paleografické zkoumání vyhodnotilo zvláštnosti v písmu Rukopisů jako nemající období před raně novověkým humanistickým písemnictvím.

Enders zastával vyhraněné stanovisko, podle něhož Rukopisy jsou jasně středověké písně, tedy zcela specifickými jazykovými zákonitostmi obdařené produkty ústní slovesnosti, pro které nacházel analogie i v jiných jazycích a dílech. Sám dosavadní zkoumání Rukopisů hodnotil takto: „*Je nutno přiznat, že česká lingvistika a filologie vůbec svou povinnost k Rukopisům nespínila.*“

Obálka knihy „Jazykovědný rozbor RKZ“ od Julia Endersa vydané nakladatelstvím Neklan v roce 1993.

Ani metody, jichž bylo užito, neuspokojily, neboť šlo vždy spíše o jednotlivosti než o komplexní zkoumání a zjišťování vzájemných vazeb. Snad jediný Mir (oslav) Komárek ve 'Sborníku' (Sborník Národního muzea z r. 1967 - pozn. autora) usiloval o hlubší souvislosti; ostatní učenci se tu spokojili s konfrontací a kontaminací názorů obou protivních stran; výsledkem bylo, že odpůrcům byla v závěru přiznána rozhodující převaha."

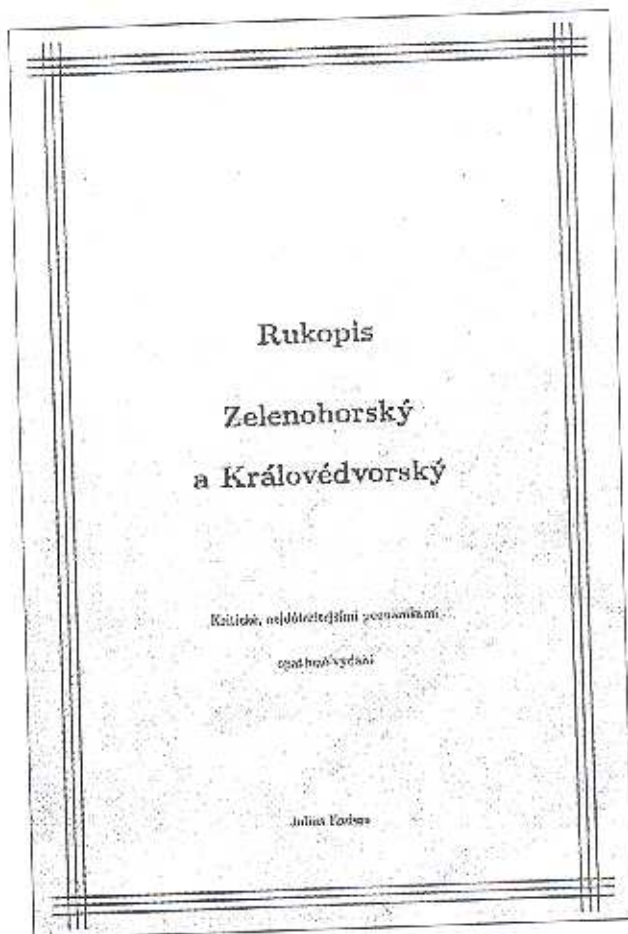
K Endersovu rozboru nevyšla žádná jazyková kritika, ačkoliv bylo v této souvislosti po určité době jednáno se slavistou Vladimírem Šaurem. Jedním z mála odborníků, který na Enderse bezprostředně reagoval recenzí, byl v roce 1994 Jaroslav Mezník (šifra J.Mz.) v Českém časopise historickém. Mezník již v roce 1969 publikoval ve zmiňovaném Sborníku Národního muzea rekapitulační historický rozbor RKZ. Na jeho kritiku z poloviny devadesátých let reagoval Enders na konci života takto: „Na závěr si dovoluji mimě zapolemisovat proti slovům J. Mz., že moje práce na RKZ, ač dlouholetá a opřená o slušnou zásobu odborné literatury, je marná. Takové ocenění mě nepřekvapuje, neboť bylo i jinde řečeno, že je 'málo významná, zbytečná, vratká' bez detailnějšího vyvrácení základních bodů. Lze však zdůrazněním neznalosti zkratk 'pře, při' nebo ligatur ve skupinách liter 'ia, rs' (paleografické indicie pozdního původu RKZ - pozn. autora) odsoudit téměř 800 stran mých hlavních studií?" Enders odmítal, zcela v duchu předchozí rukopisné obrany, mnoho z postulátů nepravosti Rukopisů jednoznačně proto, že tyto domnělé důkazy již předem předpokládaly to, co chtěly dokazovat.

Jiní odborníci v oblasti společenských věd ale ochotou k další polemice o Rukopisech příliš neprojevovali. Příznačný je postoj literárního historika Mojmíra Otruby, který napsal v roce 1992 v Literárních novinách (č. 33), že je „těžko odhadovat, kolik lidí u nás dosud považuje RKZ za pravé, ale přesvědčil jsem se, že mnoho těch, kdo se laicky zajímají o českou historii a o minulou literární kulturu, vidí v pravosti RKZ záležitost nedořešenou, stále ještě otevřenou, které chybí 'exaktní' důkaz pro ten onen výklad. Pro lidi se pak vědci seskupení kolem RKZ dělí na ty, kdo z pohodlí opakují oficiální, školskou verzi o padělanosti, a na ty, kdo v této věci jdou odhodlaně za poznáním a kdo svým přínosem přinejmenším rozvíkávají ušmudlané pravdy, navozují potřebnou skepsi. Ve skutečnosti však jde o dvě skupiny zcela jiné jak co do obsahu, tak co do vzájemného vztahu. Je už příliš mnoho masivních dokladů pro to, že se RKZ do středověku nevejdou, než aby si historické a filologické vědy, jimž zkoumání RKZ přísluší, mohly dovolit luxus považovat věc pravosti těchto památek za záležitost pro ně nadále atraktivní. Neznamená to ovšem, že na opačném konci, mezi obháji pravosti, jsou výlučně lidé odborně nekvalitní.“ Tuto odbornou kvalitu však Otruba přiznal tradičně jen dávným oponentům Masaryka, Golla a Gebauera, nikoli současným obráncům.

V letech 1989 - 2005 dokončil nebo publikoval Enders 35 článků a knih o Rukopisech, z nichž mnohé lze naléznout v plném znění ve dvou bibliografických

Literatura:

- ENDERS, J. Jazykovědný rozbor Rukopisu Královédvorského, Zelenohorského a dalších sternčeských textů s nimi spojených. 1. vyd. Praha: Neklan 1993.
ENDERS, J. Oni a já. Můj podíl na boji za vědeckou pravdu. Melé Morávka:

Obálka kritické sádky „Rukopisů zelenohorského - Libušine soudů“ od Julia Endersa (vydal Neklan v Praze 1991).

přehledech od Jaroslava Gagara a Jiřího Urbana na webových stránkách obnovené České společnosti rukopisné <http://kix.fsv.cvut.cz/>. Tento spolek se po dobu své současné existence kromě vydávání a propagace Endersových jazykovědných prací zabýval kritikou tzv. Protokolů Ivanovovy komise a zpřístupněním bibliografie k tématice Rukopisů i s mnoha cennými ukázkami z hůře dostupných pramenů a publikací. Kromě toho vydává Almanach rukopisné obrany, do něž Enders přispíval, a pořádá přednášky, na nichž Enders za svého života také vystupoval. Je nepochybně odrazem doby, že Endersovo dílo nepodnítilo žádnou větší veřejnou diskuzi o jeho závěrech. A tak je mnoho cenných informací k rukopisné otázce dodnes v písemnostech soukromé nebo samizdatové povahy. Bylo to nepochybně také vlivem Endersovy osobní skromnosti, neprůbojnosti a pobytu mimo velká kulturní centra, že jeho literární texty se snažili prosazovat spíše jiní. Tímto způsobem se v posledním desetiletí před smrtí dočkal například publikace svých básní pod pseudonymem Václav Just a také vydání dávných překladů Aischyla, ve kterých odhalil kromě vzdělání a citu vlastence i duši romantika.

vi. nákl. 1998, citováno dle hypertextové verze na internetové adrese <http://people.fsv.cvut.cz/~gagan/jug/rukopisy/osobnost/enders/oni.htm>
HRADILOVÁ, L. Pohled na problematiku RKZ po roce 1945. Historiografická práce s vřetením děl do dobového kontextu. Opava 1998, 114 s. (ročníková práce na ÚHM FPF SU).
LITERÁRNÍ salon Dany Mentzlové, <http://www.salon.wb.cz/>.